

Олег Запухляк,

кандидат психологічних наук
докторант кафедри „Загальної та
експериментальної психології”
Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

Oleg Zapukhlyak,

Phd. in Psychology
doctoral student department
of the «General and Experimental Psychology»
Precarpathian national university
n. V.Stefanyk
(Ivano-Frankivsk)

УДК 159.99

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У ГІРСЬКИХ РАЙОНАХ

FEATURES OF SEX-ROLE IDENTIFICATION OF CHILDREN FROM SINGLE-PARENT FAMILIES LIVING IN MOUNTAIN AREAS

Розглядаються проблемні сторони існування сучасних неповних сімей, що проживають у гірських районах, в контексті виявлення характерних дисфункцій статево-рольової ідентифікації дитини на основі узагальнення статистичних даних і проведення емпіричних досліджень. Спираючись на досвід відчизняних і зарубіжних науковців автор виділяє найбільш суперечливі сфери сприйняття та засвоєння статевої ролі дітьми.

Ключові слова: психологічне сприйняття ролі, статево-рольова ідентифікація дитини, психосоціальні характеристики неповної сім'ї, статево-рольова дисфункція неповної сім'ї.

Problem sides of existence of modern one-parent families living in mountain areas in the context of identifying specific dysfunctions of the child's sex-role identification are observed. The author distinguishes the most controversial areas of perception and learning the sex-roles by children based on the generalization of statistical data and conduction of empirical research relying on the experience of native and foreign scientists.

Key words: psychological perception of the role, the child's sex-role identification, the psychosocial characteristics of one-parent families, sex-role dysfunction of the one-parent family.

Рассматриваются проблемные вопросы существования современных неполных семей проживающих в горных районах, в контексте выявления характерных дисфункций поло-ролевой идентификации детей на основании обобщения статистических данных и проведения эмпирических исследований. Базируясь на опыте отечественных, так и зарубежных ученых автор выделяет проблемные сферы восприятия и усвоения половых ролей детьми.

Ключевые слова: психологическое восприятие роли, поло-ролевая идентификация детей, психологические характеристики неполных семей, поло-ролевая дисфункция неполной семьи.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство через заклопотаність нагальними глобальними соціальними, економічними чи фінансовими проблемами, майже не помічає пересічну особистість, що самотужки намагається вижити та пристосуватись до агресивного оточення. Психологічні проблеми людини здаються мізерними і непомітними на загальному фоні соціальних потрясінь. Тому, в масовій свідомості складається враження, що особистість є тільки окремим незначним елементом потужного соціального механізму, від якої нічого не залежить і яка майже ні на що не може вплинути.

Нівільювання ролі особистості так чи інакше пов'язане з більш серйозною проблемою деформації сімейних стосунків і загального викривлення уявлення про сучасну сімю, що матиме вкрай негативний вплив не тільки на сьогодні, а і в майбутньому. Адже саме сім'я формує світогляд людини, забезпечуючи адекватну статево-рольову ідентифікацію підрастаючого покоління.

В наукових колах як серед психологів, педагогів, соціологів, так і юристів дедалі більше уваги починають звертати на проблеми соціалізації особистості, що безумовно є вкрай важливим та необхідним, бо дає можливість цілеспрямовано формувати необхідні особистісні якості та властивості. Однак, поняття соціалізації є досить широким та всеохоплюючим. Для всестороннього і детального його дослідження необхідно звертати увагу на складові елементи соціалізації, які забезпечують її повну реалізацію. Одним з таких елементів є статеву роль, яку реалізує людина в процесі міжособистісного спілкування. В залежності від того наскільки людина відповідає своїй ролі залежить не тільки її адаптація до соціальної кон'юнктури, а і переживання внутрішнього

задоволення своїм життям. Дисфункції статевих ролей навпаки ведуть до дезадаптації та відчуття гнітючого незадоволення.

Пошук визначальних детермінант формування сучасних статевих ролей сприятиме глибшому розумінню тих процесів, що відбуваються у свідомості людини, а відтак і визначають загальний стан суспільства. До одних, на нашу думку, слід віднести сім'ю з цілісною системою зовнішніх і внутрішніх взаємовідносин між її членами.

Як показує статистика (особливо це стосується гірських районів західного регіону України), значна частина сімей є неповними. Причин цього явища досить багато, і вони є вкрай складними по своєму характеру. Мова йде про системність переплетення як економічних, так і соціальних факторів. Сама суть неповної сім'ї у прийнятому розумінні дещо змінюється. Донедавна неповною сім'я вважалась за умови відсутності одного з членів, як правило, через розлучення чи смерть. Зараз у більшості неповних сімей причиною відсутності одного або двох членів сім'ї є міграція, як в межах країни при збереженні офіційної прописки, так і за кордон. Непоодинокими є також випадки перебування громадян України за кордоном не легально, такий облік взагалі дуже проблематично реалізувати. Якщо раніше неповна сім'я чітко фіксувалась і знаходилась під наглядом соціальних служб, то тепер це вкрай складно зробити. Проблема перетворюється з явної і відкритої у латентну.

Сама по собі трудова міграція є явищем досить розповсюдженим і економічно доцільним за умови збереження міжособистісних контактів членів подружжя і спільним вихованням дітей. Сучасні реалії, на жаль, не дають можливості такої взаємодії, і що особливо прикро, перешкоджають реалізації соціальної допомоги з боку державних чи не державних професійних установ та організацій. Відтак сім'ї залишаються сам на сам зі своїми проблемами, створюючи загальне відчуття самотності та безвиходу.

Якщо більшість дорослого населення так чи інакше навчилось пристосовуватись до життя в сучасному суспільстві, ефективно долаючи труднощі і негаразди, то для дітей проблема адаптації постає особливо актуальною. Більшість психологів, які займались дослідженням вікових проблем людини, одностайні в тому, що основи статево-рольової поведінки людини формується саме в сім'ї.

Нормальна повна сім'я є джерелом позитивного сприйняття і засвоєння ролей, а також полем для їх ефективного застосування. Сімейні дефекти сприяють викривленню як соціальних уявлень, так і очікувань, і, як наслідок, отримуємо дефективні сценарії виконання соціальних ролей.

Якщо в дитячому віці така ситуація ще не є критичною, то в майбутньому вона може спричинити появу складних особистісних патологій і обумовити суспільну дезінтеграцію людини. Таку людину перестає адекватно сприймати і підтримувати суспільство, а вона в свою чергу починає відчувати дискомфорт і загрозу з боку оточення.

Можливість корекції статевих ролей в дитячому середовищі робить необхідним дослідження даного явища в неповних сім'ях як одного з основних груп ризику.

Важливим чинником, що визначає статево-рольову ідентифікацію дитини, є наслідування системи ролей, яка ефективно реалізується членами сім'ї і адекватно сприймається оточенням. Мова йде про частково механічне наслідування поведінки батьків з подальшою інтеріорізацією сприйнятих ролей. Для нормального перебігу даного процесу необхідно наявність обох батьків, а неповна сім'я цього забезпечити не вистані.

Стан дослідження. Кожне суспільство, не залежно від свого розвитку, завжди зіштовхується з проблемами сім'ї. До найгостріших відносять власне ті, що виникають в неповних сім'ях, адже вони є дестабілізуючим чинником, який визначає майбутні труднощі підростаючого покоління. В цьому контексті, науковці більшу увагу звертають на психічне зоровя дітей, сформованість навичок міжособистісного спілкування, соціально-адаптаційні можливості і досить рідко на проблему статево-рольової ідентифікації. Не можна заперечувати той факт, що в Україні і в багатьох інших країнах близького і далекого зарубіжжя ряд вчених плідно розвивали окремі аспекти окреслених вище проблем. До них належать: Алексеева Л.С., Алешіна Ю.Е., Башкатов І., Бондарчук О.І., Гребенніков І.В., Гозман Л.Я., Дмитрієва Т.В., Ейдемільер Е.Г., Завгородня Т.К., Зімбардо Ф., Ілійчук Л.В., Ковалев С.В., Корнієнко І., Костів В.І., Кузнецов Ю.В. Левицький В.Н., Левченко К.Б., Луговська А.Н., Ляйппе М., Москалець В.П., Осоріна М.В., Палій А.А., Родіна І.В., Рудинеско Е., Сіренко В.Ф., Тимків Л.С., Юрченко І.В., Юстіцкіс В.В., ФігдорГ., Шинкаренко О.Д., та ін.

Мета. Дане дослідження спрямовується на всестороннє як теоретичне так і практичне вивчення неповних сімей, що проживають у гірській місцевості, виявлення негативних психологічних впливів статево-рольової дисфункції на процес формування та становлення статево-рольової ідентифікації дитини.

Виклад основних положень. Побудова емпіричних досліджень сім'ї є досить складним завданням, адже вимагає всебічного і повного вивчення як окремої особистості, так і цілісної структури міжособистісних контактів (по горизонталі і вертикалі).

Коли мова йде про дослідження неповних сімей, то тут ситуація значно ускладнюється через нашарування різнопланових системних проблем і значну кількість зовнішніх впливів до яких дане групове утворення є особливо чутливим [6]. У зв'язку з цим, ми намагались зосередити основну свою увагу на побудові і проведенні експериментального дослідження, а це можливо було реалізувати вирішивши два завдання:

- підбір ефективних методів діагностики статево-рольової ідентифікації;
- формування статистично обґрунтованої вибірки.

Для вивчення психологічної сторони міжособистісної взаємодії в процесі реалізації рольових сценаріїв (в тому числі і статевих) використовуються методичні основи психоаналітичної концепції, а також положення транзактного аналізу Е.Берна, що є досить складним і тривалим процесом, вимагає ґрунтовної професійної підготовки фахівця і надійного інструментарію.

Більшість дослідників статево-рольову ідентифікацію розглядають в контексті дослідження елементів „Я-концепції”. Методиками дослідження якої є: методика дослідження самовідношення (МДС) Р.С.Пантелеєва (1989); методика дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда (1954); ряд проєктивних методик „Хто я?” (М.Кун, Т.Маркпартленд), „Дім – дерево - людина” (Гудінаф-Харіс), „Малюнок людини” (К.Махвер). Загалом їх застосування дає можливість робити досить обширні узагальнення про структуру і характеристики складових елементів „Я-концепції”.

Виходячи з того, що нас цікавить вплив неповної сім'ї на статево-рольову ідентифікацію дитини, наше дослідження спрямовувалось як на соціальну сферу сприйняття рольової поведінки дорослих, так і на її інтеріоризацію, і як наслідок - ідентифікацію себе з цією роллю. Оптимальним інструментарієм вивчення соціальної сфери досліджуваної нами вибірки є спеціально для цього розроблений опитувальник, тоді як специфіка особистісної статево-рольової ідентифікації дитини досліджувалась через застосування проєктивної методики тесту „Хто я?” (М.Кун, Т.Маркпартленд).

З метою вирішення нашого другого завдання, було сформовано дві групи загальною чисельністю 240 чоловік. Усі учасники дослідження проживають на гірських територіях Надвірнянського, Верховинського, Косівського, Долинського і Богородчанського районів Івано-Франківської області. До першої групи (експериментальної) увійшли діти з неповних сімей, загалом – це 120 чоловік. До другої групи (контрольної) було включено дітей з повних сімей, їх також було 120. За гендерними характеристиками обидві групи були поділені порівну 60 хлопчиків і відповідно 60 дівчаток в кожній. Вікові характеристики дитячої вибірки в межах 10-12 років. Інші характеристики контрольних та експериментальних груп нами не контролювались і не враховувались при обробці отриманих даних.

Ряд дослідників Овчарова Н.В., Малкіна О.С. та ін. вважають, що для того, щоб сім'я могла ефективно виконувати свої функції в ній повинна бути реалізована чітка система взаємовпливів між сімейними ролями і структурою сімейних підсистем. Перші відповідають за те що, коли і у якій послідовності члени подружжя мають робити, контактуючи між собою. Зазвичай, така ситуація повторюється, що власне і формує еталонні характеристики рольової поведінки. Другі - сімейні підсистеми є нічим іншим як об'єднання рольових форм активності, пов'язаних з виконанням конкретних функцій сім'ї. Визначальна властивість підсистем – це наявність регламенту індивідуального виконання ролі, які зазвичай різняться по гендерній характеристиці [3].

Опрацювавши наш опитувальник можна зробити висновок: діти контрольної групи для себе виділяють наступні ролі членів подружньої пари, ранжуючи їх в наступній послідовності: 1). „опікун”; 2). „сексуальний партнер”; 3). „друг”; 4). „захисник”. Учасники експериментальної групи ролі ранжують наступним чином: 1). „захисник”; 2). „друг”; 3). „опікун”. Показовим є те, що роль „сексуального партнера” дітьми з неповних сімей, як така, сприймається недостатньо чітко, хоча її суть та зміст діти досить добре усвідомлюють. На нашу думку, такого роду індивідуальне сприйняття дітьми сімейних ролей пов'язане з тим, що кожна роль це тільки засіб, за допомогою якого досягається конкретна мета, задовільняється відповідна особиста потреба.

Зміна видимих пріоритетів у взаємостосунках батьків дітьми з повних та неповних сімей здається досить прогнозованою. Члени повної сім'ї залишаються разом зазвичай у випадку, коли люди відчують повну психологічну і фізичну сумісність. Вони в складних ситуаціях можуть розраховувати на підтримку чи допомогу свого партнера, який завжди готовий підтримати, тому роль „опікуна” в контрольній групі стоїть на першому місці. В експериментальній групі вона знаходиться на останньому місці. Навіть в такому стані роль „опікуна” відноситься швидше до стосунків між батьками і дітьми (взаємини по вертикалі), ніж стосується статевої сфери людини (взаємини по горизонталі).

Розібравши специфіку ролі „Друга” можна стверджувати, що вона є найбільш адекватною як в плані сприйняття, так і розуміння. Обидві групи її ставлять посередині. Діти чітко усвідомлюють, що порозуміння та спільні інтереси, в поєднанні з симпатією і схильністю до самопожертви заради іншої людини, є необхідним елементом у взаємовідносинах як загалом, так і статевих зокрема.

Останньою роллю, що викликала суперечність в розумінні і трактуванні, є „Захисник”. З одного боку, в повній сім'ї, коли проблеми намагаються вирішувати спільними зусиллями і вони не набувають загрозливих масштабів, у дитини складається враження що їх і не існує. З іншого боку, повна сім'я присутня є більш адаптованою до зовнішніх впливів, а тому більшість проблем для неї є мало актуальними. Діти з неповних сімей дану роль („Захисник”) ставлять на перше місце, чим підкреслюють власне необхідність у захисті від агресивного і ворожого оточуючого середовища. При чому хлопчики переконані у тому, що їх основне завдання - це захист дівчат, а дівчата роль „захисник” розуміють як недоторканність власної сім'ї (найближчого кола референтних осіб) і можливість відстояти свої інтереси незалежно від умов середовища.

Як відомо, уявлення про будь-яку роль формується в продовж досить тривалого часу і пов'язане з особливістю реалізації механізму соціального навчіння [1,5]. Повна сім'я має змогу забезпечувати як швидкість, так і якість проходження даних процесів. Неповна сім'я може вносити деструктивні елементи і перешкоджати формуванню адекватних статево-рольових уявлень у дітей. Можна припустити, що основна загроза тут полягає у тому, що дитина з такої сім'ї, недостатньо уявляє механізми та особливості узгодження ролей на основі взаємини, які складаються між членами подружжя.

Діти з контрольної групи досить адекватно можуть розкласти традиційні функціональні ролі між членами подружжя. Дружина з погляду традиційної ролі повинна виконувати наступні функції:

- на першому - місці знаходиться народження і виховання дітей;
- на другому - ведення домашнього господарства;

- на третьому терпимість до обмеження сфери діяльності.
- З боку чоловіка такі рольові функції є наступні:
- перша - вміння приймати виважені і адекватні рішення;
  - друга - контроль за порядком і підтримка поваги до себе, як джерела сімейної влади;
  - економічна безпека і захист сім'ї.

Якщо співставити дані узагальнення то ми побачимо, що вони майже співпадають з академічним трактуванням даних традиційних рольових функцій [4].

Проаналізувавши відповіді дітей з експериментальної групи можна зробити наступні узагальнення стосовно сприйняття традиційних функціональних ролей. Для дружини:

- на перше місце виходить ведення домашнього господарства;
- на друге - пристосування до обмежень пов'язаних з функціонуванням сім'ї.
- на третьому - народження і виховання дітей.

Для чоловіка:

- першою стає економічна безпека і захист сім'ї;
- другою прийняття рішення і відповідальність за нього.

Аналізуючи відповіді дітей з неповних сімей можна помітити певну обмеженість у сприйманні і трактуванні традиційних ролей з позиції їх функціональності. При чому, це майже не залежить від складу неповної сім'ї (з батьком чи матір'ю живе дитина). Незалежно від того дружина чи чоловік, на першому місці стоять функції, пов'язані з забезпеченням комфорту існування, що на нашу думку власне і пов'язано з складними соціально-економічними умовами. Друга сходинка для жінки - це самопожертва заради розвитку сім'ї, в той час як для чоловіка тут розташовується вміння скеровувати сім'ю і відповідальність за обраний шлях через прийняття рішень. Остання позиція для жінки уявляється розмитою. Якщо виховання дітей ще можна ідентифікувати у відповідях, то їх народження майже не сприймається (репродуктивна функція майже відсутня). Для чоловіка владні і контрольні функції теж не прослідковуються, вони ніби розчиняються у двох попередніх. Один з членів подружжя (незалежно чоловік це чи жінка) їх узурпує. Таким чином, традиційна роль в уявленні дітей з неповних сімей втрачає дві основні статево-рольові ознаки – репродуктивну і владну.

Як ми вище припускали, неповна сім'я не дає змоги усвідомити суть рольових узгоджень, що частково і підтвердили результати дослідження традиційної ролі. Остаточного підтвердження дане припущення знайшло після оцінки ставлення дітей обох груп до індивідуального внеску кожного з членів сім'ї у формування загального добробуту.

Діти з повних сімей переконані у тому, що:

- матеріальний добробут забезпечується спільною діяльністю як чоловіка так і дружини;
- домашнє господарство повинно вестись дружиною, за винятком „чоловічої роботи” (важкої фізичної праці);
- виховання дітей здійснюється спільно (жінка зорієнтована на власне виховання, чоловік на контроль якості і покарання).

Діти з неповних сімей розподіл функцій сприймається поверхнево. Вони знають і розуміють про можливість розподілу функцій, однак вважають, що без нього можна досить непогано жити. Для сім'ї цілком достатньо для підтримки необхідного рівня забезпечення і одного працюючого. Робота по господарству є виключно буденною, їм важко розділити те, що повинен робити чоловік, а що жінка. Виховна функція цілком і в повному обсязі належить дорослому незалежно від гендерних властивостей.

Найбільш гострою та практично важливою стороною формування статево-рольової ідентифікації дитини є знання про систему узгодження функціональних характеристик ролі. Адже сімейні функції ролі чоловіка чи жінки можуть змінюватись залежно від зовнішніх факторів (втрата роботи, дикретна відпустка, вимоги кар'єри і т.і.), однак це є тільки епізод, який не повинен впливати на статево-рольову ідентифікацію особистості. На практиці більшість дорослих надто заклопотані своїми проблемами і мало звертають увагу на те, як вони поведуть себе взаємодіючи з рідними і, власне, який приклад отримують діти.

Представники психоаналізу впевнені у тому, що дитина сприймає взаємини у батьківській сім'ї інтеріоризує їх і в подальшому переносить в свою власну сім'ю [2,7]. Повна сім'я до певної межі володіє ресурсом, який дозволяє згладжувати негативні неузгодженості або викривлення статево-рольових функцій. Це можливо через постійне перебування обох членів подружжя в полі зору дитини, формуючи враження про необхідність спільного життя і взаємодоповнення, в той час як не повна сім'я таким ресурсом не володіє. Тобто, батько чи мати може самостійно функціонувати в суспільстві без підтримки чи допомоги, об'єднуючи при цьому в собі функції обох членів подружжя. Статево-рольова функціональність тут втрачає значення, що достатньо добре засвоюється дітьми.

Як показало наше дослідження, більшість дітей контрольної вибірки впевнені в тому, що чоловіки і жінки повинні виконувати „свою” роботу, яка має забезпечувати загальний добробут сім'ї. В разі необхідності як чоловікові, так і дружині потрібно допомагати один одному, перебираючи на себе частину „чужої” роботи. Принцип взаємопідтримки як фізичної, так і психологічної повинен бути реалізований в повному обсязі. На основі аналізу відповідей дітей з контрольної групи ми можемо виділити три основні умови, за яких можливою стає підміна в разі необхідності статево-рольових функцій в межах сім'ї:

Перша: прийнятність як окремої ролі, так і сукупності ролей для тих, хто їх може виконувати (існують певні обмеження, через які переходити не можна за будь-яких умов);

Друга: можливість отримати певну вигоду від підміни ролі (як суб'єктивну з точки зору особистості, так і об'єктивну суспільно-корисну);

Третя така підміна буде позитивно сприйматись партнером (чоловіком чи дружиною), тобто сім'я буде залишатись цілісною.

Діти з неповних сімей демонструють дещо інші результати. Так, скажімо, більшість з них (79%) переконані в тому, що рольові функції, які повинні виконувати члени подружжя, є досить відносними. Чоловік може виконувати жіночі функції не гірше як жінка чоловічі, а в деяких випадках навіть значно краще. Діти впевнені в тому, що той член сім'ї (чоловік чи жінка), з яким вони живуть, ідеально адаптовані до життя і є цілком самодостатніми. Вони зовсім не вважають власну сім'ю неповною або дисфункціональною.

Аналізуючи результати дослідження дітей з неповних сімей, нами було виявлено досить суперечливі особливості сприймання статевої ролі і розуміння їх функціональних особливостей. Незважаючи на знання того, що сім'я повинна бути повною (73% представників даної групи досить логічно та обгрунтовано наводять аргументи на користь даного твердження), 83% учасників експериментальної вибірки вважають: цілком нормальним те, що фізичну роботу, яка традиційно є чоловічою, може виконувати і жінка, або, навпаки, 62% стверджують, що природним є таке виховання дитини, коли участь у ньому бере як батько, так і мати, але на практиці для реалізації наведеної вище функції цілком достатньо когось одного з подружжя. Кращим у цьому вважається той (чоловік чи жінка), з яким вони проживають на даний момент, і це жодним чином не корелює з гендерними особливостями дорослого чи дитини. 93% учасників експериментальної групи прагнуть до створення нормальної (повної) сім'ї, в одночас, 47% дітей даної вибірки абсолютно толерантно ставляться до того, що в майбутньому дорослому житті вони можуть зіштовхнутися з проблемою розлучення, і, як наслідок, - самотності.

Розуміння дітьми експериментальної групи суті та механізмів узгодження ролей в сім'ї є досить розмитим. З одного боку, маємо об'єднання рольових функцій обох членів подружжя в межах однієї особи (такий висновок можна зробити узагальнивши відповіді 48,3% опитаних представників даної групи) з іншого - 51,7% досліджуваних даної групи впевнені у тому, що повинно бути жорстке розмежування статево-рольових функцій між членами подружжя (кожен має виконувати свою ділянку роботи у досягненні спільної мети).

Важливою особливістю системи узгодження функціональних характеристик ролі є те, що більшість представників експериментальної групи взагалі практично не мали змоги спостерігати за реалізацією розподілу ролей між чоловіком і дружиною, а натомість самі ставали активними учасниками даного процесу. Їм доводилось доповнювати ту функціонально-рольову нішу, якої не вистачало в їх сім'ях.

Замість сприймання та засвоєння зразків статево-рольової взаємодії дорослих, які повинні бути еталонними, діти втягуються у систему викривлених рольових взаємовідносин дорослих – дитина. В такій ситуації остання перебирає на себе частину доступних для неї обов'язків дорослого. Найчастіше до таких обов'язків належать ті, які фізично через свою заклопотаність, не встигає реалізувати дорослий. Іншими словами, дисфункції статево-рольової сфери детермінуються на рівні взаємодії як по-горизонталі (відсутністю прикладу для наслідування) так і по-вертикалі (залучення до взаємопідтримки та допомоги), що стає в майбутньому причиною негативної статево-рольової ідентифікації особистості. Вона і є однією з можливих детермінант появи дисфункційних молодих сімей в іайбутньому.

Висновки. Таким чином, на основі вище сказаного можемо з впевненістю стверджувати, що неповні сім'ї, які проживають в гірській місцевості здійснюють суттєвий вплив на формування статево-рольової ідентифікації дитини, який по своїй формі і характеру значною мірою різниться від аналогічного впливу повної сім'ї. Така ситуація обумовлена рядом чинників. Перш за все, неповні сім'ї не в стані забезпечити можливість сприймання і адекватного розуміння суті найбільш поширених та традиційних для нашого суспільства статевої сімейних ролей, це вже з самого початку дестабілізує систему майбутніх міжособистісних взаємин. Крім того, до негативних впливів неповної сім'ї на статево-рольову ідентифікацію дітей з впевненістю можна віднести викривлені уявлення про функціональні властивості статевої ролі, які повинні реалізовуватись для адекватної як соціальної, так і індивідуально-особистісної адаптації. І останє, що нам вдалось виявити в ході нашого дослідження це те, що неповна сім'я в достатній мірі не забезпечує усвідомлення системи узгодження функціональних характеристик ролей, а відтак не дозволяє узгоджувати статево-рольові сценарії досягнення конкретної мети.

1. Вебер Г. Практика семейной расстановки: Системные решения по Барту Хелингу / Пер. с нем. И.Д.Беляковой. – М.: Институт консультирования и системных решений, 2007. – 384с.
2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. - СПб.: Издательство „Питер”, 1999. – 656 с.: (Серия «Мастера психологии»).
3. Ковальчук Л., Костів В., Максимович О. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи // Обрії. – 1995. - № 1. – С. 47.
4. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том 1. Основи родинних взаємовідносин. – Івано-Франківськ, 2002. – 242-255 с.
5. Москалець В.П., Юрченко І.В. Соціальна і психологічна підтримка функціонально неповних сімей // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції – Мурманск: МГТУ, 2009. – 73-78.
6. Рудинеско Е. Роздладна сім'я / Пер. з фр. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 232 с. – (Серія „Зміна парадигми” Вип.6).
7. Фигдор Г. Беды развода и пути их преодоления. В помощь родителям и консультантам по вопросам воспитания / Пер. Дианы Видра. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 327с.